Юрій Бідзіля

УКРАЇНОМОВНА ПРЕСА СЛОВАЧЧИНИ: ІСТОРІЯ ПІДНЕСЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАНЕПАДУ

Розглянуто основні етапи зародження, розвитку та проблеми сучасного функціонування україномовної преси у Словаччині.

***Ключові слова**: мас-медіа, інформаційний простір, інформаційна політика, преса етнічних груп, етнічна самоідентифікація.*

Рассмотрен процесс зарождения, развития и проблемы современного функционирования украиноязычной прессы в Словакии.

***Ключевые слова**: масс-медиа, информационное пространство, информационная политика, пресса этнических групп, этническая самоидентификация.*

The key stages of origin, development and the problems of contemporary functioning of the Ukrainian-language press in Slovakia have been studied.

***Key words**: mass-media, information space, information policy, the press of ethnic groups, the ethnic self-identification.*

Падіння залізної завіси, розпад Радянського Союзу та руйнація т. зв. соціалістичного табору не стали рішучим поштовхом до всебічного й глибинного вивчення культурного спадку українців поза межами Української держави. Парадоксально, що за роки незалежності нашої країни краще вивчено культурно-громадські надбання українців США, Канади, Великої Британії, ніж спадщину тих етнічних братів, які живуть впритул до українського кордону. Не стали винятком у цьому контексті й українці Словаччини, зокрема їх рідномовні медіа, які не лише висвітлюють життя української національної меншини, а й популяризують прадідівську культуру, твори українського мистецтва, красного письменства, сповідують ідеї спорідненості з історичною Батьківщиною.

Питання про специфіку функціонування україномовної періодики на території нинішньої Словацької Республіки має тривалу історію, але до цього часу воно не знайшло належної оцінки у працях вітчизняних журналістикознавців. Окремих проблем українського сегмента в інформаційному просторі Словаччини у своїх наукових розвідках торкалися В. Габор, А. Животко, О. Кушнір, М. Мушинка, О. Рудловчак, Ю. Ярмиш. Найбільш ґрунтовні праці з цієї проблематики належать братиславській дослідниці українського походження М. Фоллріховій, щоправда, переважно у контексті історії розвитку української журналістики за межами України. Загалом, проблеми функціонування україністики в Словацькій Республіці, зокрема медійної, залишаються на маргінесі як словацької, так і української науки. Причин цьому є багато — від географічних до геополітичних, від внутрішньої національно-мовної політики Словаччини до зовнішньої політики України щодо статусу закордонних українців. Останніми роками ґрунтовному з'ясуванню та раціональному розв'язанню цієї проблеми не сприяє й квола культурна та політична комунікація, яка склалася між Словаччиною та Україною. Допомога словацьким українцям з боку історичної батьківщини проявляється, як правило, в декларуванні підтримки народних звичаїв та номінативній участі представників українських дипломатичних установ у народнопоетичних фестивалях чи інших форумах тамтешніх українців.

Усе наведене зумовлює *актуальність* та *новизну* нашого дослідження, але не претендує на абсолютну вичерпність та розв'язання усього спектра проблем, вирішення яких вимагає і політичної волі керівників держав, і значної фінансової допомоги.

Для глибшого уявлення про специфіку зародження та розвою української преси в Словаччині нам доведеться вдатися до короткого історичного екскурсу.

Передумови до розвитку україномовної преси на території нинішньої Словаччини, так само, як і на Закарпатті, були зумовлені революцією 1848 р. До того часу інформаційний голод русинів-українців намагалися задовольнити чужомовними виданнями. Г. Стрипський вважав, що жвава торгівля, а відтак і комунікація у напрямку від Пешта до Ужгорода через Кошице зумовили заснування в останньому місті 1838 р. першої газети. Відповідно до тогочас-

них культурно-історичних умов газета виходила німецькою мовою і мала назву «Kashaur Kundshafblatt», а з 1 червня 1839 р. — «Kashau-Eperieser Kundshafblatt». Згодом газета друкувала й угорський підзаголовок (1842 р.): «Kassa-Eperjesi Ertesito» («Кошицько-Пряшівські відомості»). У 1870-х рр. часопис змінив назву на «Kassai Ujsag» («Кошицька газета»). Видання проіснувало тривалий час (до 1914 р.) і вже виконувало функцію інформування угорськомовного населення, значна частина якого мешкає в Кошице і сьогодні [2].

Визначальну роль у зародженні та формуванні україномовних періодичних видань на території сучасної Словаччини відіграв відомий будитель і просвітитель середини XIX ст. Олександр Духнович, уродженець с. Тополя (тепер — Гуменського округу Словацької Республіки). Значну роль у справі поширення рідномовних видань відіграло засноване О. Духновичем «Літературне товариство Прящівське», яке видавало та розповсюджувало альманахи-календарі «Поздравление русинов» (1850—1854, 1857).

Першим офіційним часописом, певним чином наближеним до життя русинів-українців Словаччини, став «Галичо-Рускій Вѣстникъ» (1849—1850), фінансований урядом Австрійської держави. Редактором видання був Микола Устиянович. Однак через досі не з'ясовані обставини часопис припинив існування, а уряд вирішив видавати у Відні інший: «Вѣстникъ для Русиновъ Австрійскои державы» (1850—1866). Редактором урядової газети для русинів, що виходила три рази на тиждень (вівторок, четвер і субота), був призначений Іван Головацький.

Олександр Духнович вітав редакцію нової газети і вважав її наставником, учителем, «начальником народа». Будитель бачив часопис посередником між державою і народом, особливо у зворотному напрямі. Він вважав, що газета сприятиме у врегулюванні питання про надання русинам по обидва боки Карпат культурної автономії [7, с. 64]. Згодом словацькі українці мали змогу читати «Земскій Правительственный Вѣстникъ для королевства Угорщины» (1850—1859), що виходив у Будині, його редагував закарпатець Іван Раковський. Проте газета не користувалася популярністю, і він вирішив заснувати нову. Таким виданням стала «Церковная Газета» (1856—1858), яку науковці часто визначають як першу «руську» газету на Закарпатті, хоча таке твердження є досить умовним. Часо-

пис виходив щотижня, але призначався насамперед для священиків, тому тут публікувалися здебільшого передруки з російських видань статей релігійного змісту, проповіді, релігійні повчання, біографічні довідки церковних діячів.

Уся подальша преса для словацьких українців розвивалася так само, як і для закарпатських, оскільки в той чи інший спосіб вони перебували в межах одних і тих же державних утворень. Докорінно статус пряшівських українців змінився після Сен-Жерменської угоди (1919 р.), коли території, на яких вони проживали, ввійшли до складу Словаччини як автономної складової Чехословацької Республіки, а закарпатські українці перебували на правах такої ж автономії у складі Підкарпатської Русі.

У наукових колах, зокрема серед журналістикознавців, сформувалася дещо категорична думка про небувале піднесення принципів демократії, свобод та верховенства права в тогочасній Чехословацькій державі. Безумовно, цей історичний відрізок у житті місцевих українців не можна порівнювати з попереднім — часом перебування під владою Угорщини, особливо в пору посилення асиміляції й заборони на рідне слово, також у церкві. Однак, оцінюючи історичний період у житті української громади в Словаччині після Сен-Жерменської угоди 1919 р., не варто ідеалізувати його, передусім у площині створення умов для розвитку української інформаційної сфери, та й загалом перебільшувати чехословацьких потуг у розвитку тогочасної української культури. В цьому не були зацікавлені ні Прага, ні Братислава, а особливо на Пряшівщині — частині суцільної території етнічних українських поселень у Карпатах. Становище українців Пряшівщини «не поліпшилося й у слов'янській і, як багато хто хибно вважає, дуже ліберальній Чехословаччині. Адже саме з появою Чехословацької Республіки було завершено розчленування українського історичного Закарпаття, розпочате ще 1818-го угорськими політичними колами, коли з Мукачівської єпархії штучно виокремили понад 190 парафій, які й утворили Пряшівську єпархію. У 1919 році, незважаючи на домовленості одного з ініціаторів приєднання Закарпаття до Чехословаччини Григорія Жатковича та Томаша Масарика, за якими все Закарпаття та Пряшівщина мали отримати статус єдиної автономної частини Чехословаччини, українські етнічні терени Південної Лемківщини було все ж приєднано до словацької частини Чехословацької Республіки» [1].

Переломний і безповоротний момент у розвитку української преси в Словаччині стався після завершення Другої світової війни 1945 р., коли пряшівські українці опинилися за кордоном, оскільки Закарпаття було приєднано до Радянського Союзу.

Варто зауважити, що після утвердження на території Чехословаччини соціалістичних правил, на догоду СРСР значною мірою підтримувалася російськомовна преса, яка досить завзято друкувалася тут ще з 20—30-х рр. Історичні факти свідчать, що за часів соціалістичної Чехословаччини доля словацьких українців також не стала набагато щасливішою. Переслідування українства у міжвоєнний і воєнний періоди було на руку москвофілам, які майстерно маніпулювали подібністю традиційної самоназви місцевої людності «руський» (український) до етноніма «русский» (російський). У повоєнний час пряшівські москвофіли мали такий вплив у суспільстві, що місцевих українців ще навіть на початку 1950-х рр. часто офіційно вважали «русскими», й до 1954 р. вони навчалися здебільшого не в україно-, а в російськомовних школах та гімназіях. Сучасні представники старшої та середньої генерацій українців Пряшівщини, вихована у школах, де панували москвофільський дух, російська мова або «язичіє», і стали соціальною базою сучасного українофобського неорусинства [1].

Від другої половини XX ст. й донині процес розвитку українських медіа на території Східної Словаччини не був рівномірним і мав етапи піднесення й розвою та падіння і стагнації, тож залежно від цього відігравав більшу чи меншу роль у національно-культурному житті української громади. Після Другої світової війни кермо Чехословаччини знову потрапило до рук Бенеша, а його «політика щодо національних меншин стала ще жорсткішою. Він одразу ж заборонив діяльність угорських та русофільських партій Бродія і Фенцика, а також офіційне вживання слів «Судети» і «Підкарпатська Русь». 15 тисяч українців із Пряшівщини було насильно переселено в Судети» [8]. Однак із просуванням до соціалізму, посиленням впливу СРСР національна політика щодо етнічних меншин лібералізувалася. У кожному із 250 українських сіл було відкрито школи. Одночасно створено низку важливих для українського етносу ЧСР інституцій: Українську національну раду, театр у Пряшеві, радіо, музей української культури у Свиднику, науково-дослідний

інститут, кафедру української мови та літератури при Пряшівському університеті, Піддуклянський ансамбль пісні і танцю, видавництво, спілку українських письменників. 1951 р. засновано Культурний союз українських трудящих Чехословаччини (КСУТ), який у своєму апараті мав понад 70 штатних працівників. Стрімко розвивалися зв'язки з Радянською Україною. Зрозуміло, що це робилося не з доброї волі чехословацької влади, а на вимогу великого радянського сусіда, який у такий спосіб намагався посилити свій вплив на цій території. Українство Словаччини від цих геополітичних ігор отримало здебільшого значну користь.

Отже, після визволення Чехословаччини від нацизму все-таки сформувалися сприятливіші умови для створення чіткого медійного сегмента русинів-українців як значної національної меншини Чехословацької Республіки. Упродовж семи років (1945—1951) зафіксовано вісім україномовних газет і журналів, а також відновлено програми Української студії Чехословацького радіомовлення.

Першими друкованими ЗМІ для русинів-українців Словаччини після Другої світової війни стали партійні газети: «Пряшевщина» (1945—1951) — орган Української народної ради Пряшівщини (УНРП) та російськомовний двотижневик «Демократический голос» (Пряшів, 1945—1948) — орган російсько-української секції демократичної партії.

За соціалістичними принципами, перед пресою ставилося магістральне завдання як агітатору та пропагандисту комуністичних цінностей серед населення, виняткова увага в цьому контексті приділялася популяризації нового способу життя та вихованню в новому дусі молоді. Саме цим зумовлена поява преси, орієнтованої на дітей та юнацтво. До таких видань належать літературний місячник «Костер» (Прага, 1946—1947), орган товариства карпаторуських студентів «Возрождение»; політичний тижневик «Карпатская звезда» (Прага, 1946—1947), орган прогресивної молоді Пряшівщини; дитячий щомісячний журнал «Колокольчик—Дзвіночок» (Пряшів, 1947—1950), орган Союзу молоді Карпат, з травня 1949 р. — орган Пряшівського крайового комітету ЧСМ. Останнє видання публікувало досить велику кількість літературних творів [4, с. 53—58]. Потреби всіх вікових груп дітей «намагався забезпечувати двотижневик «Піонерська газета» (1951—1968), який у ролі друкованого

органу СЦК ЧСМ почав виходити в Братиславі 15 вересня 1951 р. Після 15 років роботи редакція перейшла в Кошице, де перший номер побачив світ 13 вересня 1966 р., від 16 вересня 1968 р. випускається як журнал для піонерів «Веселка», а від 1990 р. виходить у Пряшеві» [10]. Побіжно зауважимо, що «Веселка» — одне з трьох україномовних періодичних видань у Словаччині, що утрималися в інформаційному просторі дотепер.

Переважно інтереси сільського україномовного населення колишньої Чехословаччини покликані були забезпечувати три окружні газети: «Лабірські вісті» (Межилабірці, 1951—1960), в останній рік видання — «Лабірська газета»; «Піддуклянський хлібороб» (Бардієв, 1953—1960), з 1960 р. — «Піддуклянська газета»; «Підвигорлатська газета» (Гуменне, 1960—1964).

Для релігійної громади русинів-українців Східної Словаччини рідною мовою видавалися місячники. Для православних — «Заповіт Кирила і Мефодія» (1946), згодом — «Свет православия» (1946—1952), від січня 1958 р. й донині — знову «Заповіт Кирила і Мефодія». Для греко-католиків виходив «Благовісник» (1946—1949), який друкувався практично як дубляж словацького видання «Слово». «Благовісник» мав найбільший наклад (6000 пр.) серед релігійних видань колишньої Чехословаччини. Крім інформування, він виконував функцію теологічної хрестоматії для греко-католицьких священиків та вірян.

Найбільш активно впровадження нового комуністичного способу життя та господарювання серед партійних чиновників виконував місячник «На допомогу лекторам» (1956—1959), який видавав Братиславський інститут культури. Невід'ємною складовою журналу були лекції про народне соціалістичне господарство.

Зусиллями радянських партійних чиновників інформаційне обличчя Чехословаччини докорінно змінилося, зокрема, це стосувалося й україномовної періодики. Уже в 50-х рр. XX ст. уся преса на території Чехословацької Соціалістичної Республіки зовсім уподібнювалася радянській. Це стосувалося насамперед тематичного наповнення з використанням партійних гасел та шаблонів, одночасно й у поліграфічному оформленні використовувалося радянське кліше.

Заснування газети «Нове життя» (1 серпня 1951 р.) стало одним із найбільш знакових моментів в історії української журналістики

Словаччини. Часопис попри всі труднощі у словацькому суспільстві та його інформаційному просторі дожив до нашого часу. Спочатку видання позиціонувалося як українська громадсько-культурна газета, орган крайового комітету КПС у Пряшеві. Упродовж 1959—1990 рр. часопис виходив як орган центрального комітету Культурного союзу українських трудящих. Від лютого 1990 р. тижневик випускав Союз русинів-українців Словацької Республіки. У перший рік свого існування «Нове життя» позиціонувалося як самостійний друкований орган, що видавався українською мовою, його відповідальним редактором був Ян Шишка. Однак від 31 травня 1952 р. словацькою мовою побачило світ перше число політичного тижневика «Nový život» — друкованого органу Пряшівського КК КПС. «Нове життя» до 1958 р. виходило як дубляж словацькомовної газети, у редакції якої було створено українське відділення. У той час посади головних редакторів обіймали Ян Боцак (1957—1958 рр.), Їндржіх Почта-Мікула (1958 р.), потім — знову Ян Боцак. Дослідники вважають, що позаяк «Нове життя» у 1952—1958 рр. майже повністю дублювало газету «Nový život», яка призначалася «для трудящих Пряшівського краю, де переважало населення словацької національності, воно не відбивало повністю головно культурне життя українських трудящих. Видавець сприяв тому, щоб добудуванням українського відділу редакції та придбанням дописувачів газета почала в більшій мірі виконувати намічені завдання» [5; 10, s. 120—125].

Від січня 1959 р. тижневик «Нове життя» став друкованим органом ЦК КСУТ. Його головним редактором призначено Віктора Копчака, який до того часу очолював журнал «Дружно вперед». Зі зміною видавця та редактора змінилися тематика і проблематика матеріалів, що вміщувалися на сторінках «Нового життя». Тижневик дедалі більше набував обрисів суспільно-політичного видання: окрім публікацій економічної тематики, з'явилася значна частина матеріалів про внутрішньополітичне, суспільно-культурне життя та події за кордоном. Дослідниця М. Фоллріхова з цього приводу зауважує, що порівняно з минулим періодом «зросла частина матеріалів закордонно-політичної тематики у десять разів і створювала майже 7% площі газети. Цьому зростанню сприяла передусім рубрика «По Радянській Україні»… причому її обсяг збільшився і становив

третину сторінки. Частка матеріалів внутрішньополітичної проблематики зросла на першій та третій сторінках. Змінилося і їхнє наповнення, а саме в тому, що вони більшою мірою висвітлювали суспільні події. Найбільші переміни в обсязі окремих рубрик після зміни видавця проявилися стосовно економічної та культурно-політичної проблематики. Частка економічної тематики зменшилася від 45% до 29%. Матеріали цього напряму друкувалися на першій та четвертій сторінках у семи рубриках, а також поза ними» [10]. Від серпня 1959 р. в газеті з'явилася рубрика «Критичним оком», назва якої з 1961 р. трансформувалася у назву «Телевізор «Нового життя». У ній друкувалися гострі матеріали про недоліки суспільного життя, а також подавалися відповіді керівників підприємств та організацій, які критикував часопис. У той період на 20% зросла інформація суспільно-культурницького характеру (з 9% до 29%) [10]. Особливо активно висвітлювалася діяльність Культурного союзу українських трудящих. Традиційною рубрикою в газеті того часу була «Куток школярів» (1961—1964 рр.). У ній вміщувалися матеріали про життя українських сіл та шкіл, а згодом — прозові та поетичні твори початківців. 1962 р. «Нове життя» започаткувало літературну рубрику «Спроба молодих», через рік кількість літературних матеріалів у часописі зросла утричі. У цьому ж руслі друкувалися репортажі та статті про конференції КПС та КСУТ, а також досить багато фольклорних записів з українських сіл. За спостереженнями словацьких журналістикознавців, у 1965—1970 рр. було опубліковано 16 додатків, серед яких найбільшу частину становили фольклорні записи, а також 28 літературних текстів (здебільшого оповідання та уривки з романів). Свою лепту у плекання рідної мови українців Словаччини вносила рубрика «На діалекті».

Після припинення видавання «Колокольчика—Дзвіночка» (1950 р.) тривалий час на території Чехословаччини не було україномовного дитячо-молодіжного та літературно-художнього видання, тому редакції «Нового життя» доводилося заповнювати цю прогалину. Саме цим зумовлено те, що від початку заснування аж до появи часописів «Дружно вперед» (1951), «Дукля» (1953) та «Веселка» (1968) газета постійно публікувала матеріали для дітей і про дітей та представляла читачам широку палітру українських літературних творів. Особливо активно редакція друкувала тексти, присвячені

молодіжній тематиці, від середини 1960-х рр. М. Фоллріхова з цього приводу відзначає: «Велику ініціативу редакція розгортала у заміщенні відсутнього молодіжного журналу. У 1966—1969 рр. частка матеріалів цієї тематичної групи порівняно з попереднім періодом зросла у три рази. Від кінця січня 1966 р. друкувалася рубрика «Веселка»… двосторінкова рубрика «Резонанси», що існувала до листопада 1968 р. Все це намагання кульмінувало створення чотиристорінкового двотижневого додатка «Тон», який друкувався від грудня 1968 р. до кінця травня 1969 р.» [10]. Публікації молодіжних рубрик («Веселка», «Резонанси», «Тон») мали значний вплив на українців Словаччини. Своєю актуальною проблематикою та жвавістю викладу вони часто сприяли збільшенню дописувачів, яких упродовж 60—80-х рр. нараховувалось майже двісті. Проте з кінця 1980-х рр. текстів молодіжної тематики на сторінках «Нового життя» стає набагато менше, Союз молоді Карпат нерегулярно подає матеріали про свою діяльність, статті молоді та студентства на сторінках майже не з'являються.

Сьогодні газета коли-не-коли публікує матеріали молодіжної тематики під загальною рубрикою «Молодь». Публікації часто не стосуються конкретних проблем україномовної молоді Словаччини, а мають глобальніший характер. Таким, до прикладу, є матеріал «Молодь в дії тепер і у Словаччині», в якому йдеться про тренінг «Ініціатива молодих емігрантів», що проводився з ініціативи Союзу русино-української молоді «Пласт» у Златій Інді, неподалік Кошице, та зібрав представників різних молодіжних організацій із Молдови, Грузії, Сербії, Словаччини та України [6].

Сучасні дослідники з огляду на плачевний стан нинішньої української інформаційно-культурної та освітньої системи у Словацькій Республіці зазначають, що, «не дивлячись на труднощі нового господарювання в двадцять повоєнних років, починаючи з 1947-го, українці Словаччини згадують їх із замилуванням. Попри всі недоліки того режиму українство здобуло сприятливі умови для свого культурно-освітнього розвитку» [8].

Сьогоденне зниження активності українського культурно-громадського руху в Словаччині, зокрема втрата інтересу етнічної меншини до україномовних медіа, має не лише теперішні, а й давніші глибокі причини. Політика чехословацького уряду щодо

національних меншин, передусім українців, значною мірою почала змінюватися у другій половині 1960-х рр. Як не дивно, але початок цьому було значною мірою закладено демократичними процесами «Празької весни» (чеськ. *Pražské jaro*, словац. *Pražská jar*), періоду політичної лібералізації в Чехословаччині, який тривав з 5 січня до 20 серпня 1968 р. і закінчився уведенням у країну радянських військ та збройних сил інших країн Організації Варшавського Договору (крім Румунії).

Політичні реформи голови Федеральних Зборів ЧССР Александра Дубчека і його сподвижників (О. Шик, І. Пелікан, З. Млинарж та ін.), які прагнули створити «соціалізм із людським обличчям», не були повним відходом від колишньої політичної лінії, як це сталося в Угорщині 1956 р., однак радянським керівництвом усе це сприймалося як загроза гегемонії Радянського Союзу в країнах Східної і Центральної Європи та навіть підрив його безпеки. В цей час у країні була істотно послаблена цензура, повсюдно проходили вільні дискусії. Чехословаччина знаходилася в самому центрі оборонної лінії Радянського блоку, тож її можливий перехід на бік супротивника під час холодної війни був, на думку радянського керівництва, неприпустимий.

Українська громада Чехословаччини ще напередодні та впродовж кількох місяців власне «Празької весни» через свої мас-медіа активно включилася в дискусії щодо демократизації чехословацького суспільства. В українській періодиці того часу жваво обговорювалися проблеми національного самоусвідомлення (За що зайво обвинувачувати наших батьків // Нове життя. — 1956. — № 53); ставилися питання про неналежний рівень викладання у національних школах Чехословаччини української історії та літератури (На чому виховувати патріотів? // Дружно вперед. — 1958. — № 7. — С. 5); про патріотичну складову у роботі вчителів (Вихователі народу // Нове життя. — 1961. — № 3); про складну історичну долю українського населення Закарпаття (Притча про гілку // Дружно вперед. — 1961. — № 5. — С. 21; № 6. — С. 23); про намагання піднести українську літературу в ЧССР до рівня чехословацької (За правдиву літературу // Дукля. — 1963. — № 3. — С. 56—59); про недоліки в господарському житті та прогалини шкільництва (Давайте вже конкретно // Нове життя. — 1963. — № 32; Потрібен не крок, а

рішення // Дружно вперед. — 1964. — № 7. — С. 5—6); проблеми виходу в ефір радіоновин для українців (У новому році нові проблеми // Нове життя. — 1966. — № 2); про «наше незнання» історії та культури України й значення Т. Шевченка для українців (Не вона (Україна) бідна, а ми // Дружно вперед. — 1964. — № 9. — С. 30; ін.).

Журналісти та працівники україномовних ЗМІ тогочасної ЧССР докладали титанічних зусиль, щоби надати більше позитивної інформації суспільству про Україну. Значна частина публікацій словацької україномовної періодики, передач радіо й телепрограм майже від часу їх виникнення й донині — яскраве свідчення цьому. Інформування про деякі факти з історії України в словацькому суспільстві доходило інколи до курйозних випадків. Так, 1966 р. Словацьке радіо в Кошице представило слухачам Тараса Бульбу... космонавтом, а замість «*українського*» ансамблю оголосило «*umelecký*», що в перекладі означає «художній». Сьогодні такі недоліки не викликали б особливого подиву й у вітчизняному ефірі, проте в той час словацьких українців така неосвіченість радіожурналістів обурила, і невдовзі на цю тему з'явилася критична публікація на першій шпальті газети «Нове життя»: «Про дві дрібниці: Куди поділося велике «У» і Тарас Бульба — космонавт?» (1966. — № 6).

Невдоволення громади спричинив і вихід офіційного «Статистичного річника» («Štatistickej ročenke»), в якому не було зафіксовано українців серед громадян держави (Знов недогляд? // Нове життя. — 1967. — № 32). У той же період у чехословацькому суспільстві починаються дискусії щодо національних меншин. Українська громада досить активно на це відгукнулася й вимагала визнання рівності українців серед інших народів ЧССР (Вірність — рівність // Дружно вперед. — 1968. — № 4. — С. 3). Однак, незважаючи на те, що українська громада активно підтримала демократичні процеси в країні, ставлення до неї шовіністично налаштованих чехів та словаків було не зовсім приязним. Журналісти газети «Нове життя» гнівно зреагували на агітацію у Словаччині проти українців статтею, подібною до Франкової, — «І ми в республіці!» (1968. — № 31).

Активно включившись у державні демократизаційні процеси, українські медіа Чехословаччини вели дискусії довкола кількох визначальних тем у національному питанні: роль Культурного

союзу українських трудящих; реабілітація українських установ, ліквідованих комуністами, — Української народної ради Пряшівщини (створена 1 березня 1945 р. на основі рішення делегатів з усіх русино-українських сіл ЧСР), Реферату українського шкільництва, Союзу молоді Карпат, Греко-католицької церкви, а також окремих колишніх діячів русинів-українців; «нападки — зневажливого, а нерідко і шовіністичного характеру — словацької преси на адресу українців Словаччини та негідна поведінка заслуженої установи — Матиці словацької; оцінка політики КПЧ супроти української меншини після комуністичного перевороту з лютого 1948 до кінця 1968 років» [3, с. 20].

Реабілітаційні процеси проходили так, що викликали здивування та обурення в середовищі української громади. Про це свідчить і публікація «Реабілітація чи спекуляція?» (Нове життя. — 1968. — № 36). Найбільш суттєвою у контексті забезпечення прав української громади та створення умов для її національного розвитку в ЧСР була дискусія в ЗМІ щодо статусу КСУТу. Поштовхом до неї стало розширене засідання президії ЦК КСУТ (11 березня 1968 р.), на якому було ухвалено «Звернення до українців-русинів Чехословаччини», що містило аналіз минулої діяльності та певні плани на майбутнє. У цьому документі констатувалося, що «в період культу особи було ліквідовано Реферат українських шкіл, українські шкільні й освітні інспекторати, СМК, УНРП». З'ясувалося також, що «від самого початку існування КСУТ його статут не дозволяв засновувати організації КСУТ поза межами тодішнього Східнословацького краю». В той же час (у березні) оприлюднено і «Заяву Української філії Спілки словацьких письменників», яка розкритикувала ЦК КСУТ, що «ніколи не давав змоги боронитися представникам демократичної і демократизаційної течії в нашому житті від нападів численних п'ятолизів і прислужників догматичного начальства і ніколи не дозволяв друкувати критичні погляди на свою працю... Цей Союз був від самого заснування найпослідовнішим вартовим схематичного та догматичного культівського бачення розвитку нашого суспільства... Сам ЦК КСУТ, властиво, став жертвою антидемократичних умов у цілому нашому краї» [3, с. 20—21]. Статут КСУТу не був юридично зареєстрований державними органами ЧСР, а отже, законодавчо навіть у 1968 р. існував як нелегальна організація, хоч

і єдина в державі, що повинна була обстоювати національні інтереси української громади. Після жвавих дискусій у березні 1968 р. в Празі все-таки було створено організаційно-підготовчий комітет КСУТу для того, щоби майже 10 000 українців, які проживали в Празі та довкола неї, були організовані для задоволення своїх потреб та інтересів.

Цькування українців через словацьку пресу і навіть різні масові заходи мало тривалу історію як на соціально-побутовому, так і державному рівні. Починаючи з кінця 40-х рр. минулого століття в українських селах через освітніх інспекторів зумисне поширювалася інформація, що, записавшись українцями та віддавши дітей до національних шкіл, селяни підписують собі вирок на примусову еміграцію у глиб Радянського Союзу або навіть і в Сибір. Пам'ятаючи про переселення українців Східної Словаччини на територію Чехії, де їм не було створено належних побутових умов, не мовлячи вже про збереження національних традицій, про сумні наслідки кооптації з СРСР, про трагічні наслідки для польських українців після операції «Вісла», значна частина українців оголошували себе словаками й віддавали дітей до словацьких шкіл. Більшість таких дій державних чиновників були напівлегальними, й уряд відмовлявся від них, а при появі інформації про це кваліфікував їх як бешкет та самоуправство місцевої влади й акцентував на політиці братерства та інтернаціоналізму між народами республіки. Насправді такі діяння чітко регламентувалися таємними урядовими інструкціями, зміст яких почав оприлюднюватися в україномовній періодиці Словаччини лише на зламі XX—XXI ст.

Першим інформаційно-урядовим поштовхом, який своєрідно легалізував шовіністичні настрої в суспільстві та сприяв розгортанню дискусій і чвар довкола українського національного питання, стала публікація сумнозвісної «Резолюції Президії ЦК КПС до ситуації в Пряшівському краї» (28 червня 1952 р.), в якій було засуджено «головних носіїв українського буржуазного націоналізму, УНРП та всіх тодішніх (і майбутніх) представників русинів-українців, які б осмілились підняти свій голос за послідовне та справжнє вирішення українського національного питання в ЧССР» (Нове життя. — 1968. — 6 квіт.). Однак і до того «антиукраїнські нападки розпалювала преса, зокрема такі газети, як «Východoslovenské no-

viny», «Smena» і навіть орган ЦК КПС «Pravda». В одній з цих газет відверто мусувалася теза, що в Східній Словаччині взагалі немає українців, а русини — таке ж поняття, як шаришани або земпличани» [3, с. 22].

Поглиблення цього конфлікту зумовлювалося тим, що КСУТ як національно-культурний та медійний орган, не зайняв належної національно свідомої позиції, коли Комуністична партія Словаччини на своїх форумах і через ЗМІ звинуватила русинів-українців ЧСР в «українському буржуазному націоналізмові», що дало привід у подальшому всіляко таврувати та переслідувати представників української громади, особливо в середовищі української інтеліґенції. Урядові газети почали публікувати матеріали, які принижували гідність словацьких українців, поставили під сумнів існування такої національності в країні взагалі, пропонували вивезти всіх, хто вважає себе українцем, на територію СРСР. У контексті забезпечення культурно-національних прав народів ЧСР під час «Празької весни», коли було проголошено курс на демократизацію суспільства та побудову «соціалізму з людським обличчям», ситуація щодо національної української меншини виглядає парадоксальною. У той час, коли в чеських та словацьких газетах активно обговорюють демократизаційні процеси в суспільстві, створення нових умов співжиття, зокрема міжнаціонального, українці чомусь до уваги не беруться, більше того — піддаються нищівній безпідставній критиці з боку різних верств словацького суспільства. У суспільній свідомості корінного населення надумано твориться образ українця — ворога Словаччини. До прикладу: 4 квітня 1968 р. вечір студентів педагогічного та філософського факультетів Пряшівського університету, присвячений визначному словацькому політику, соратнику Томаша Масарика Міланові Штефаніку, перетворився в радикальну антиукраїнську акцію. Студенти і частина викладачів виступили проти прав української національної меншини в ЧССР, грубо ображали українців та пропонували замовити автобус і вивезти їх. «Хто з присутніх не погоджувався з таким розумінням демократії, повинен був покинути приміщення, що багато учасників вечора й зробили. Близько 50 студентів підписали резолюцію антиукраїнського спрямування і завершили зборище словацькою піснею «Ріж і рубай до крові» [3, с. 23].

Через публічні образи українського етносу Словаччини різними чиновниками та словацькими ЗМІ один із представників КСУТу звернувся з відкритим листом до А. Дубчека. Однак керманич держави вже не зміг йому відповісти, позаяк був вивезений представниками КДБ СРСР до Москви для партійної профілактичної бесіди.

Про активні процеси подальшого занепаду українства, зокрема і в царині друкованого слова, свідчить фундаментальна праця відомих словацьких науковців українського походження Миколи та Олександра Мушинків п. н. «Національна меншина перед зникненням?» [9], в якій автори наводять вражаючі факти поступового й цілеспрямованого зменшення кількості українських шкіл, церков, сіл та й самих українців. Це відбувається інтенсивно на всій території, де компактно проживають етнічні українці. З такими темпами асиміляційних процесів про русинів-українців невдовзі будуть нагадувати лише назви населених пунктів: Берестів (с. 135), Машківці (с. 137), Нижня Яблінка (с. 141), Притуляни (с. 143), Руська Кайня (с. 149), Руська Поруба (с. 151), Берестів над Лабірцем (с. 183), Олька (с. 199), Руська Волова (с. 299), Руське (с. 301), Руський потік (с. 303), Тополя (с. 317), Руська Воля над Попрадом (с. 359) тощо.

Суспільно-політичні процеси, що відбувалися на території нинішньої Словаччини у другій половині XX, особливо на межі XXI ст., приховано, поступово, але цілеспрямовано шкодили розвиткові україномовних медіа. Причини цьому були як зовнішні, так і внутрішні, назвемо лише кілька: 1) як не парадоксально, але початок перебудови та гласності в СРСР, послабивши вплив на країни соціалістичного табору, не лише породив у Словаччині державотворчі прагнення, що завершилися оксамитовою революцією, а й спричинився до реанімації ідеї русинства, яка розколола українську громаду в країні на дві групи; 2) в умовах Чехо-Словацької держави українці сприймалися словацьким політикумом такими ж національно пригнобленими, як і словаки, тому Братислава обстоювала права усього населення республіки перед Прагою. Однак, отримавши статус титульної нації після другого етапу оксамитової революції (1993 р.), словаки починають вбачати в етнічному чиннику загрозу національному суверенітету й змінюють національно-мовну, а згодом — й інформаційну політику (яскраве свідчення — загострення державно-політичних взаємин з цього приводу з сусідньою Угор-

щиною); 3) активні асиміляційні процеси серед україномовного населення: звуження сфер ужитку української мови, закриття україномовних шкіл, різке зменшення людей, що назвали себе українцями під час переписів, та навпаки — зростання кількості словаків греко-католицького та православного (!) обрядів; 4) нав'язування думки серед етнічних груп про престижність отримання повної середньої освіти не рідною, а словацькою мовою (для розширення можливостей вибору під час вступу до вишів та обрання майбутньої професії); 5) створення інформаційного міфу про те, що претензії стосовно забезпечення прав національних меншин становлять загрозу національній безпеці Словаччини, як зі середини країни, так і з боку недоброзичливих країн-сусідів; 6) інформаційна підтримка суспільного стереотипу, що майже всі громадяни України — потенційні злочинці або причетні до кримінальних українсько-російських угруповань рекетирів, які справді діяли на території Словаччини в 90-х рр. XX ст., тощо. Ці та інші обставини створювали і продовжують створювати такі суспільні умови, коли зголошуватися українцем стає невигідно.

Підсумовуючи, зауважимо, що впродовж останніх 20 років український спектр в інформаційному просторі Словаччини значно звузився. І це однаковою мірою стосується як газетно-журнальних видань, так і радіопередач й телепрограм. Нині на території Словаччини функціонує лише три періодичних видання для українців: газета-двотижневик «Нове життя» (головний редактор Мирослав Ілюк), літературно-мистецький журнал «Дукля» (головний редактор Іван Яцканин) та журнал для дітей «Веселка» (головний редактор Іван Яцканин). Натомість в Ужгороді, де за радянських часів не було жодного словацькомовного видання, виходять дві газети — «Podkarpatsky slovak» та «Slovenske slovo», відкрито загальноосвітню школу зі словацькою мовою навчання, в Ужгородському університеті — спеціальність «Словацька мова та література» і кафедру словацької філології. Отже, сучасні реалії у Словаччині дедалі більше ускладнюють можливість забезпечення прав української меншини, зокрема права отримувати інформацію та здобувати освіту рідною мовою, тож необхідно розробити і втілити цілий комплекс заходів з боку урядів як Словацької Республіки, так і Української держави для створення цивілізованого існування українства у країні.

1. *Белей Л.* Затоплені асиміляцією. Історія українців Словаччини: від незнання до безпам'ятства / Любомир Белей // Український тиждень. — 2011. — 18 лют.
2. *Габор В.* Українські часописи Ужгорода (1867—1944 рр.) : іст.-бібліогр. дослідж. / Василь Габор. — Львів, 2003. — 564 с.
3. *Гвать І.* За єден кінець мож би нам потягнути: «Празька весна» 1968 р. в житті українців ЧСР / Іван Гвать // Український журнал. — 2008. — № 5. — С. 20—25.
4. *Голена Й.* Художня література на сторінках «Колокольчика-Дзвіночка» (До 40-річчя з дня виходу в світ першого номера журналу) / Й. Голена // Дукля. — 1987. — № 5. — С. 53—58.
5. *Копчак В.* На добрій дорозі / Віктор Копчак // Нове життя. — 1961. — № 32. — С. 1—2.
6. *Літвішко О.* Молодь в дії тепер і у Словаччині / Олена Літвішко // Нове життя. — 2012. — № 21. — С. 5.
7. *Сенько І. М.* Земля з іменем : краєзн. студії / Іван Сенько. — Ужгород : Патент, 1998. — 160 с.
8. Українці живуть у Словаччині скільки себе пам'ятають… [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ua-reporter.com /novosti /47307.
9. *Mušinka M.* Narodnostna menšina pred zánikom?/ Mikulaš Mušinka, Alexander Mušinka. — Prešov, 2011. — 618 s.
10. *Follrichová M.* Fakty z histórie ukrajinskej žurnalistiky v Československu / Mária Follrichová. — Prešov, 1986. — S. 117—131.

Христина Храмович

УКРАЇНСЬКА ПРЕСА ВІДНЯ
(друга половина XIX — початок XX ст.)

Подано огляд преси, що виходила упродовж 1849—1918 рр. у Відні українською мовою.

***Ключові слова**: Відень, часописи, українська преса.*

Подан обзор прессы, издававшейся на протяжении 1849—1918 гг. в Вене на украинском языке.

***Ключевые слова**: Вена, периодические издания, украинская пресса.*

The overview of the press which came out during 1849—1918 yrs in Vienna in the Ukrainian language has been given.

***Key words**: Vienna, periodicals, the Ukrainian press.*